

ОКУУЧУНУН КИТЕП ТЕКЧЕСИНЕ

ЖООМАРТ БӨКӨНБАЕВ

Ажал менен ар-намыс

ЖООМАРТ БӨКӨНБАЕВ

Ажал менен ар-намыс

Поэма

«МЕКТЕП» БАСМАСЫ ФРУНЗЕ 1979

Бөкөнбаев Жоомарт.

- Б 78 Ажал менен ар-намыс: Поэма. — Ф.: Мектеп, 1979. — 40 бет. — (Окуучунун китеп текчесине).

Бул китепке акындын Улуу Ата мекендик согуш темасынан алып жазган «Ажал менен ар-намыс» поэмасы кирди.

С(Кирг)2

Б $\frac{70802-276}{М 452 (17)-79}$ 105. 79. 4803010000.

Бул поэма акындын 1973-жылы «Кыргызстан» басмасы тарабынан чыгарылган тандалган чыгармаларынын эки томдугунан алынып басылды.

АЖАЛ МЕНЕН АР-НАМЫС¹

II

Коңур күз... Тоодон жел согуп,
Комуздай күүсү угулган,
Кулпунган жашыл жалбырак,
Кубарып жерге жыйылган,
Каарын төгүп сурданып
Казбектин жүзү кубулган,
Айнектей таза тегиз жол
Агылган канга жуулган,
Көркөмдүү Кавказ мындай күн
Көрбөгөн эле кылымдан...

Замбирек атса аскадан
Заңгырап чыгат жаңырык,
Кадимки тентек Терек суу
Капчыгай жарат чамынып,
Адырдын куму шыркырайт
Адамдын каны агылып,
Көп душман келет сандаган
Көк муздай темир жамынып,
Карайган жаан, кыяндай
Капташат жайнап жабылып...

Күңгүрөнүп жер сүйлөйт
Күйүтү суудай ташкандай,
Карагай башы термелет
Кайгысын желге айткандай.
Жалооруп ыйлап жел согот,
Ботосунан айрылып
Боз инген боздоп жаткандай...
Кыяда казган окопто

¹ Поэма кыскартылып басылды.

Кыргыздын бир топ уланы,
Жолборстой даяр комдонуп
Жоо тосуп жатты жазганбай!..

Пешенеден нур жанып
Беттеринен кан тамган,
Көзүнүн курчу болоттой,
Көргөндө душман жалтанган,
Кайраты кайнап жүрөктө
Кадимки көк жал Манастын
Касиети сакталган,
Жаш чагынан бул балдар
Жашыгы жок тапталган...
Айгышкан жоону жеңүүгө
Алыскы кыргыз журтунан
Айбыкпай булар аттанган.

Аларга акыл, баш болуп
Айтылуу Жапар бар эле,
Атайлап тууган намыска
Атадан жалгыз бала эле.
Кабагын бүркөп жүрбөгөн,
Каткырып күлүп сүйлөгөн,
Ак пейил, шайыр жан эле.
Алты күн уйку көрбөстөн
Окоптон чыкпай жатса да
Алсырап койбойт дагы эле!..
Көк түтүн каптап, чаң ызгып
Көрүнбөйт тоонун этеги,
Алоолоп өрткө чырмалган
Осетин айлы кечеги.
Чыңырып ыйлайт энелеп
Чырпыктай жаштын нечени,
Азапты чыдап көтөрбөй
Абалдан балбан кара жер
Аңтарылып кетеби?..

Эки жашар бир бала
Энесин жыттайт чыңырып,
Эмчегин издеп төшүнөн
Эт-бетинен жыгылып,
Апасы жатат үн катпай
Айнектей көзү жумулуп...

Чыланып канда боёлгон
Чылбырдай чачы чубалып,
Супсулуу тунук иреңи
Супурадай кубарып,
Алдейлеп сүйгөн кулуну
«Апалайт» үнүн чыгарып...

Тонолгон дарак тал ыйлайт,
Топурак дубал там ыйлайт,
«Элиме кыргын түштү» деп
Эльбрус боздоп ал ыйлайт,
Капчыгай ичин бузчудай
Кайгырып Терек дагы ыйлайт.

Каргыштын суусу күзгундап
Каптады жарык дүйнөнү,
«Кандайсың, Намыс, көргүн» деп
Каткырып Ажал бийледі...
Өрттөнгөн айылды бир карап
Өкүнүп Жапар сүйлөдү:

«Кадырман жердеш курбулар,
Карагын тигил жалынды,
Қароого бетим чыдабайт
Қан жүрүп жатқан айылды,
Арыма келдим көшөрүп
Аябайм асты жанымды...

Көзүбүз тирүү турганда
Көрүнөө душман кордойбу?
Калтырап качып жөнөсөк
Кадырлап баккан калкымдын
Қаргышы жутуп койбойбу,
Айгышқан жоону кырбасак
Акылды жүгүрт, берендер
Ала-Тоо шундай болбойбу...

Бер жагы Талас, Суусамыр,
Бейиштей Ысык-Көл боюн,
«Ушундай өрткө түшөт» деп
Убайым тартып ойлогун.
Арбагын сыйлап атаңдын,
Алышта жалтак болбогун!..»

Жапардын айткан бул сөзү
Күн нурундай чагылды,
Ойлонуп турган Эмилбек
Көзүнөн жашы агылды:
«Айланайын агатай;
Айтканың ырас эмеспи,
Аябайм мен да жанымды».

Ачылган күндөй жаркырап
Ажалды Намыс тиктеди:
«Эр жигит салты ушундай,
Эр болсоң эми түт» деди.
Жалт берип Ажал арданып
Жашынар жерин издеди.

Дүңгүрөп жаткан талаага
Дүрбүсүн салып карады,
Жапардын көзү көрдү бейм:
Эмчегин издеп эненин
Жер чапчылап чыңырып
Жетимче калган баланы?

Көзүнөн жашы тамчылап
Көрүнбөй дүрбү тунарды,
Ажарлуу сүрдүү иреңи
Ант ичкендей кубарды,
Бүткөн бой муздап дүркүрөп
Муңайып үнүн чыгарды:

«Чырактай болгон жаш бала
Чыңырып ыйлап жатпайбы,
Өз боор ошол баланы
Өлүмгө кантип таштайлы!..

Ажал деген чын нерсе
Адамзат чыкпайт торунан,
Адилет ишке жан берүү
Ар кимдин келбейт колуна.

Айбыкпай ата салт менен
Айылды каптап кирели,
Ырайымсыз душманга
Ылаачындай тиели!

Атасы чыгар майданда
Аркада калган белеги,
Айнектей болгон эркесин
Ажыратып келели!

Киминдин балаң бар болсо
Билерсиң даамын баланын,
Көңүлүң чыдап туралбас,
Көзүңдү салып карагын!»

Айтканда Жапар бул сөзүн
«Агатай даяр биз» деди.
«Айланам тууган уландар,
Алгалап куштай сыз» деди.

Ангыча болбой бир фриц
Баланы көрүп бурулду,
Алкымдан алып кысты эле
Кыркырап бала муунду,
Өтүгү менен тепкенде,
Алмадай болгон жаш бала
«Апалап» барып жыгылды,
«Куткарбай жайла итти» деп
Жапардын үнү угулду.
Тоголонуп чоң фашист
Топуракты сугунду.
Алмамбет сындуу чаңырган
Айбаттуу Жапар алдагы
Агасын ээрчип жөнөштү,
Окопто бирөө калбады,
Кыйкырып жоого киришти
Кыргыздын бир топ балдары.
Каары чыгып бетине
Капталдай кирди белести,
Кылчайбай тийген көп жоого
Кыргыздын көктүгү эмеспи!
Кабылан шердей октолуп
Качырып Жапар жүгүрдү,
Карап турган калың жоо
Кара жандан түңүлдү,
Аламандап ок төгүп,
Ажыдаардай душмандын
Арасы жаман бүлүндү...

Автомат огу мөндүрдөй
Айылдын үстүн каптады,
Колотко пулемёт орнотуп
Конкурсуп тердеп фрицтер
Коргошун себе баштады,
Күүлөнүп Жапар күч менен
Удаалап гранат ыргытып
Сайрап жаткан пулемёттун
Жаагын басып таштады.

Колоттон ызгып чаң чыгат
Коргошун жаап дабырап,
Айлана катуу дүңгүрөп
Асман, жер чууга жаңырат,
Турбастан карап фрицтер
Туурадан кирди жамырап...

Жалтанып башын тартпаган
Эки жак бирдей көк экен,
Чамынып жолборс сыяктуу
Чайнашары эп экен...

Обдулду тике бир фашист
Оп тартып баарын сорчудай,
Үркөрдөй шандуу эрлерди
Бир чайнап бүркүп койчудай...

Жаралуу болгон аюуча
Жаңыртып жерди бакырып,
Буркулдап фриц келатты
Буурадай жини чачылып
Кошула түштү эки жак
Бир-бирин тайбай качырып...

Баркырап кызыл от жанып
Балбылдайт учу найзанын,
Балдарга Жапар кыйкырды:
«Манасча жоону кайсагын!..»

Эрдин кесе тиштенип
Эмилбек кирди жемирип,
Берени Чубак баатырдай
Бетинен түгү көрүнүп.

Аралашып эки жоо
Асман жер түтөп, чандады,
Отуз беш фриц тандалган,
Он эки кыргыз балдары.

Нар төөдөй болгон сар фриц
Найзасын тике сундурат,
Чаңырып минтип сүйлөдү
Чала тил менен булдурап:

«Аманын тилеп жанындын,
Акканын аяп канындын,
Ойнобой биздей күч менен,
Орустар, колго багынгын!..»

Укканда Жапар бул сөздү
Уу жуткандай кубарды,
Чагылгандын огундай
Чартылдап үнүн чыгарды:

«Көзгө илбей бизди сүйлөгөн
Көргүлө, — деди, — буларды»
Качырып Жапар сайды эле
Каңтарылып фрицтин
Кардынан жини чубалды...

Кырылдап алсыз үн чыгат,
Кылчайып Жапар карады.
Букадай күчтүү бир фашист
Муунтуп жатат баланы...
«Агам Жапар кайда» деп
Айтканы дайын угулду.
Мандайга Жапар чапты эле,
Басып жаткан чоң фриц
Бакырып жерге жыгылды,
Шып этип туруп Эмилбек
Жапардын мойнун кучактап,
«Унутпайм, деди мунунду»
Кайрадан алып мылтыгын
Качырып алга жулунду.
Кайраты кыргыз — толкундай
Качышты душман чак келбей,
Кансырап жатты далайы

Карагай, кайың бороондо
Каршы-терши түшкөндөй...

Көп жоого азы татыган
Кадимден кыргыз салты го,
Арстанды мындай өстүргөн
Айтылуу Совет калкы го.

Эрдигин көрүп кыргыздын
Эльбрус жаркып кубанды,
Алдында Жапар баш болуп
«Алгалап» салды ураанды,
Ажыдаар сындуу душманды
Айылдан сүрүп чыгарды...

Кавказдын тоосу эрлерге
Карады көктөн менменсип.
Жулкунат Терек шаркырап
«Суумдан жуткун» дегенсип.

Алсырап баткан кайгыга
Аскалар эркин чиренди,
Ар-намыс баатыр Жапарга
Алкышын айтып жиберди,
Ажалдын мууну калтырап,
Айбыгып түндөй түнөрдү...

Кансырап жаткан бөбөктү
Кайгырың Жапар көтөрдү,
«Азапты салып сур жылан
Арбадың деди эченди...

Алкымын тытып баланын
Фрицтин баткан тырмагы,
Тукумга кетпес кек болор
Душмандын ушул кылганы.

Кагылайын баланын,
Карачы, канга батканын,
Ыйлоого келбей дарманы
Араң жан солуп жатканын.

Айнектей болгон жаш бети
Агылган канга жуулган,

Эртерек болгун, Эмилбек
Эс алдырып алалы,
Акырын тамыз суундан».

Бул сөзүн айтып балдарга
Муңайып Жапар жашыды,
Толкундап кеги жүрөктө
Тоо суундай ташыды.

Эмилбек алып баланы
Эркелетип сүйлөдү.
Флягда суудан жуткуруп:
«Бир бооруң келди бил» деди.

Эс алып бала тиктеди
Элтендеп карап Жапарды,
Балбылдап көзү жалдырап
Бакырып ыйлап жиберди.

Баланы Жапар кучактап
Мандайын өптү ийилип:
«Кошкурган фриц экен деп
Коркпогун бөбөк түңүлүп!

Өзүндөй болгон менин да
Балдарым калган жеримде,
Аталап ээрчип артымдан
Бакты шам болгон өмүргө!..

Көөнүмө түшүп балдарым
Көбүрүп толкуп турамын,
Аталап эстеп жүргөндүр
Ардагым — үч жаш чырагым...

Айтамын сага эмне деп?
Осетин тилин билбеймин,
Ажалдан таалай талашкан
Агасы болом сендейдин,
Кол, бутум бүтүн турганда
Кордукка сени бербеймин!..

Өз балам сындуу алпештеп
Өзүндү эрке кылайын,

Кыргыздын ырын үйрөтүп
Кызыгын угуп турайын,
Энендин кунун кубалап
Эр болуп өскүн ылайым!..»

Жалбарып Жапар өптү эле,
Жадырап гүлдөй жаш бала
Күлүндөп ойной баштады
Жапардын ээгин кармалап...

Кубанып Жапар толкуду
Колуна шумкар конгондой,
Көркөмдүү Ысык-Көл боюн
Көчүрүп келип койгондой...

— Аты ким мунун, билбейбиз?
Ардактап муну ким дейбиз?
Эмилбек күлүп сүйлөдү:
— Эр Табылды — күн дейбиз!..

Чыңалып Жапар кубанып
«Чын айттың, Эмилбегим»
дейт,
«Таалайлуу болуп Табылды
Талашкан жоодон
жеңилбейт!..»

Эмчеги канга боёлуп
Энеси жатты баланын,
Кетишкен жулуп фрицтер
Башында мүйүз тарагын...

Тагылган күмүш топчусун
Таптакыр кыркып алышкан,
Талашып, жулкуп сөйкөсүн
Кулактан канын агызган...

Алиптей кашы чийилген
Ак жуумал назик жан экен,
Ачылган жаздын гүлүндөй
Азамат эрдин жары экен...

Башынан желөп өлүктүн
Балдарга Жапар сүйлөдү:

«Жашырып жерге кетели,
Көтөрүп алып жүр» деди.

...Терендеп көрүн кең казып
Тескейге балдар көмгөндө,
Чыңырып бала боздоду
Апасын көзү көргөндө.

Эмилбек жакты бир карайт
«Энемди көмбө» — дегенсип,
Жапардын бетин сыйпалайт
Кубарып эрди кеберсип.

Талашат барып сабынан
Топурак салган күрөктүн,
Томуктай болгон жаш бала
Толтосун өрттөйт жүрөктүн...

Күнгүрөнүп ичинен
Жапар ыйлап жиберди,
Түталбай кыргыз балдары
Түгөл ыйлап жиберди...

III

Жалындай нуру кызарып
Жашынып тоого күн батты,
Карайып муздак күзгү түн
Канатын жайып келатты.

Үймөктөй болгон бодур таш
Үргүлөп барат жондогу,
Аскадаң кетпей, үзүктөй
Айланат кара чоң жору.

Асманды тиктеп Эмилбек:
— Агам Жапар көр, — деди.
Караңгы түндө тарп андыйт
Калдайган жору кем, — деди.

Бир үзүм кара булуттай
Айланып жору кетпеди,

Китептен бир кезде окуган
Жомокту Жапар эстеди.

Бийигин көктүн талашкан
Бир карап бийик асканы,
Эзелки эрдин үлгүсүн
Эрмекке айта баштады:

«Таалайын коргоц адамдын
Далай жан сайган баштарын,
Кулдуктан элди куткарып
Курмандык кылган жаш
жанын...

Жер каймактап келгенде,
Адамзат дүйнө көргөндө,
Тамыза турган оту жок
Талаада тентип жүргөндө.

Прометей балбан эр чыгып,
Булутту нуру тараткан,
«Жартысын бер» деп адамга
Жалынын күндүн талашкан.

Кыпындай учкун күн бербей
Кылчайып райым кылбаган,
Ошондо барып Прометей
Отунан күндүн уурдаган.

Жазага тартып жараткан
Прометей эрди кармаган,
Кавказда аска бооруна
Кол, бутун керип байлаган...

Адамга таалай талашып
Асманда күндөн алган эр,
Таңылып аска боорунда
Дайыма өлбөй калган эр...

Кылымдар бою кыйноодо
Калганын жомок эстетет,
Ар күнү келип бир жору
Боорунан чокуп жеп кетет.

Кайрадан жору учканда
Канаган жери айыгат,
Керемет менен бирдеме
Кетет экен дарылап...»

Жомогун Жапар айтканда
Жоодурап балдар карашты,
Кыйласы терең ой менен
Кыялга батып баратты.

«Адамдын досу баатырдын
Алайын сенден кегин» деп,
Жоруга мылтык сундуруп
Шыкаалап калды Эмилбек.

Ангыча мылтык тарс этип
Айланган жору кулады,
Сапырылып төш жүнү
Чаң чыккандай бурады.

«Кармашкан жоону жеңгенде
Кавказга кайра келермин,
Асканын баарын кыдырып,
Аккуладай желермин,
Адамга кылган жакшылык
Прометейдей асылды
Көтөрүп түшүп аскадан
Көрсөтөм күчүн өнөрдүн.
Куткарып алып туткундан
Кучактап кысып өбөрмүн...»

Айтканда минтип Эмилбек
Агасы Жапар кубанды,
«Тилегиң кабыл болсун» деп
Каткырып үнүн чыгарды:

«Жаш тилеги — канаттуу
Ар жерге учуп жеталат,
Жаш тилеги болоттой
Болжогон жерин кесалат.

Жаш тилеги — толкундай
Томкоруп тоону өтө алат.

Өзүндөй балдар бар чакта
Өчүгүшкөн душмандан
Өксүтүп калкым өч алат».

Балдарга шунтип сөз айтып
Бал тилин күүгө бурады,
Балбылдап жылдыз көрүндү
Байыртан тоонун чырагы,
Магдырап жаткан бөбөктүн
Мандайын Жапар сылады...
Кыялай жатты жоо тосуп
Кыргыздын бир топ кырааны.

Күркүрөп көктү жаңыртып,
Күн бою тынбай атылган,
Күүгүмдөй каптап көк түтүн
Күн бетин бербей жашырган,
Оюлуп огу тийген жер
Омкорулуп казылган,
Асканын ташын күкүмдөй
Асманга кумдай сапырган,
Салбырап кара түн түшүп
Замбирек атпай басылган...

Абалап үргөн иттердин
Ар кайдан үнү угулат.
Убайым тарткан кең дүйнө
Уйкуга кетти чымырап,
Жарашык берип асманга
Жайнады жылдыз жыбырап...

IV

Тунжурап жаткан күзгү түн,
Тумандай таңкы тарады,
Капчыгай куштай жер кезди
Кавказдын муздак шамалы...

Талыкшып турган дүйнөгө
Таң нуру көктөн төгүлдү,
Сулуудан парда алгандай
Суйкайып тоолор көрүндү...

Айланып чыкты чабыттап
Асканын алгыр берени,
Күнүрттө жаткан дүйнөнү —
Күн тийип, Нурга бөлөдү...

Казбектин башы албырат
Карк алтын суун чачкандай,
Байыркы аппак карт мөңгү
Балбылдап күйүп жаткандай.

Бозоруп турду сыр сактап
Моздоктун чөлү мелтиреп,
«Керээзин эрдин сактагам
Кеп уксаң бери келчи» деп...

Суусуна тунук Теректин
Суктанып Жапар карады,
Туурда куштай талпынып
Туулган жерин самады...

Кыялы көлдөй толкундап
Кыдырып чыкты кыйланы,
Алыскы сүйгөн жерди эстеп
Акырын Жапар ырдады.

Уйкуда жаткан баланын
Умаштай көзү ачылды,
Күлүндөп күндөй Табылды
Жапарга келип асылды...

Албырып бети Жапардын
«Айланам, жыттуу гүл, деди,
Элирип аккан чоң дайра
Энекең болот бил» деди.

Эмилбек салып дүрбүсүн
Эңкейип таштан өңүлдү,
Чуудадай көккө созулуп
Чубалган боз чап көрүндү...

Бетине кызыл жүгүрүп:
«Бергелчи, Жапар ага» дейт,

Көзүмө жылуу учурайт,
Көрүнгөн топту кара дейт.

Зыпылдап куштай машина
Зымырап сызып келатты,
Күүлөнүп чапкан күлүктөй
Күңгөйдү басты. Бел ашты.

Айырбай көздөн дүрбүнү
Абайлап Жапар тиктеди,
«Курбулар ук» деп толкуду
Кубанчын айтып ичтеги:

— Кештелүү калпак кийгени
Керметоо жактан келген бейм,
Жылдыздай жүзү нурданат
Жыргалым кыргыз элден бейм!

Алыстан издеп Кошойдун
Арбагы келе жатабы?
Агарып желге таралат
Аккуудай болгон сакалы...

Күрмөсү кара баркыттан
Курчанган күмүш кемери,
Ардагым кыргыз журтумдан
Атайлап бизге келеби?

Жадырап бети Жапардын,
Жаш бөбөк нурга окшоду,
Аркырап желдей машина
Окопко келип токтоду.

Жазбастан Жапар тааныды
Жаш чактан билген акынды,
«Торгоюм бизге келди» деп
Толкундап катуу бакырды...

Балдардын баары жүгүрүп
Машина жакка жабылды,
Тепе-тең калбай чуркады
Темтендеп кырчын Табылды.

Көтөрүп жерге түшүрдү
Көксөгөн, сүйгөн акынды
Кучактап Жапар өпкүлөп
Кумары гүлдөй жазылды...

Курчашып булбул ырчыны
Кубанып балдар турушту,
Штабдан келген майорго
Рапорт бербей унутту.

Күлүндөп майор жайдары
Жапардын колун кармады:
«Алкышты кабыл алгыла,
Айбыкпас кыргыз балдары!
Беттеше келген душманды
Берендей серпип таштаган,
Баарыңа тегиз рахмат
Басынып жоодон качпаган».

Майордун сөзүн укканда
Балбылдап Жапар кубанды,
Үйрүлүп балдар бир болуп
Үндөрүн катуу чыгарды:
— Жаныбыз курман советке,
Жалтанып качар биз эмес,
Кайратты деңиз бузалбайт,
Каптаган кара күч эмес.

— Ушундай күчтөр турганда
Уйпалап жеңер ким? — деди,
Баарысын бирден өпкүлөп
Балдарга майор сүйлөдү:

— Жалтанбай канкор Ажалдан
Жалбырттап күйгөн отсуңар,
Жылбастан артка бир кадам
Жыландын жолун тостуңар!

Түмөндөп душман келсе да
Түйбөдүң кабак муңайып.
Арстандай балдар экенсиң
Аталык даңкка ылайык...

Кунт коюп акын тыңшады
Кубанып майор айтканын,
Астыртан Жапар байкады
Көзүнөн жашы тамчылап
Көрсөтпөй сүртүп жатканын.

— Айланып кетем, абаке,
Алсырап неге жашыдың?
Кайраттуу акын элең го
Калганбы сенин басыгын?

Бул сөздү угуп, артынан
Бурулду акын Жапарга
— Желпинип гүлдөй кубандым
Жергемден чыккан балдарга!

Тизесин бүгүп жүгүрдү
Тизилип баары бир калбай,
Акынга антын айтышты,
Ак калпак кыргыз бүт келип
Алдында кырка тургандай...

Көңүлү чалкып карт ырчы
Көзүнөн жашын имерди...
Балдардын жыттап маңдайын
Батасын берип жиберди...

Табылды келип талашты
Таңшытып черткен комузду,
Жапардан акын сурады:
«Айнектей болгон жаш бала
Адашып кайдан жолукту?»

«Алсырап бала жатканда
Аралап барып жалынды,
Ажалдан алып калгамын
Аябай кылча жанымды.
Айтылуу баатыр болсун деп
Атын койгом Табылды!»

«Өзүңдөй эрге кезиккен
Өмүрдө суусу бар экен,
Балбылдап сары жылдыздай
Бактылуу болчу бала экен...

Кавказдан келген туйгун деп
Кадырлап жагоо тагайын,
Жеткинчек болсун силерге
Желпинтип гүлдөй багайын!!

Кайраттуу, өкүм чоңойсо
Кайрылып табар өз элин,
Кыргыек куштай кондуруп
Кыргызга алып кетейин!»

Козголуп акын ордунан
Комузун жерге койду да,
Бир жыттап сүйүп баланын
Мингизип алды мойнуна!

Чыгыштан калың кол келет
Чыдабай талаа майышкан,
Калкынын балбан балдары
Казатка чыккан алыстан!

Чуңкурча жерди түз кылып
Түзөңчө жерди аң кылып,
Калдайган кара таштарды
Камырдай жууруп, чаң кылып...

Чынардай бийик талдарды
Чырпыктай тепсеп жапырып,
Танкалар каптап келатты
Талаанын кумун сапырып...

Алпкаракуш сыяктуу
Ааламга үнү күркүрөп,
Кодурандап койдой таш
Коркконунан зиркиреп...

Куткарбай жоону асмандан
Кубалап кирет куушуруп,
Ак жарлуу тоолор термелди
Аскадан чып-чып суу чыгып...

Сан жеткис жайнап самолёт
Сайылып учат качырып,
Көлөкө кылып күн бетин
Көргөзбөй нурду жашырып...

Баратты ар кыл замбирек
Батышты тиктеп сурданып,
Жер солкулдап, күн балкып
Жеңиштин туусу ыргалып.

Алдына туура асынган
Автоматчан бир бөлөк,
Фашистти качкан коёндой
Баптап аткан бир бөлөк.

Ак болот жылыч жаркылдап,
Атчандары бир бөлөк,
Мандайынан тер чыкпай
Баскандары бир бөлөк.

Ажалга оттой суу сепкен
Арстандары бир бөлөк,
Заманын кууруп душмандын
Сандаган сүрдүү кол келет...

Эреркеп Жапар сүйлөдү
«Эмилбек бери келгин деп,
Келаткан колду карачы —
Кебелбес күчү элдин!..» — деп,

Акынды кыса колтуктап:
«Абаке, көзүң сал деди,
Оболку айткан жомоктой
Оюлгус кубат ал» деди.

Тээтиги:
Катар-катар тизилген
Калкымдын толкун кек ошол,
Желмогуз күнүн түн кылар
Жергемдин коргон чеп ошол!..

Айбатынан түн сүрдөп
Алышканын чайнаган,

Касташа келген душманын
Кара жиндей байлаган...

Өчөшкөн жоосун жеңмейин
Өлүмдөн коркпой турчу ошол,
Намыска туулуп жаралган
Нар кескен — албарс курч
ошол!...»

Кыйкырып айтты бул сөзүн
Кыяндай Жапар шарылдап,
Кайраттын күүсү чертилди
Калбастан тоо, таш баары
ырдап...

Шамалдай учуп мингени
Шашылып келип чабарман,
Жапарга кагаз сунганы
Күмүштөй күнгө агарган...

Канатын жазган алгырдай
Кагазга Жапар карады,
Жылмайып, күлүп албырды.
Жылдыздай жанып кабагы...

«Буйрук бар, балдар, уккула,
Бурулбай тезден аткарап,
Эчен күн алыс жол баскан
Эс алып алсын башкалар.

Тыныгып жаткан көп жолду
Тымызын душман туйбасын,
Капыстан кирип түн менен,
Кан чачып кыргын кылбасын.

Тээтиги:
Бозоруп турган жончодон
Боортоктоп жылып ашабыз,
Уйкусун коргоп достордун
Уктабай бул түн жатабыз.

Ата журт берди буйрукту
Айланам, балдар, айбынба,
«Абаке булбул, кош болгун
Алдыга кеттик, чалгынга!...»

Тамылжып Жапар жыттады
Табылды сүйгөн баласын,
Аймалап өптү бир далай
Арбактуу акын абасын.

Арман, муң эрде болобу
Айлына тийсе кереги,
Жолборсторун ээрчитип
Жолуна Жапар жөнөдү...

Үйралып калган Табылды
Үйрүлүп түшөт Жапарга,
Акынга карайт жалооруп:
«Кетирбе деп сапарга!»

Чырылдап калды жаш бала
Чынырып ыйлап артынан,
Туйгундар кетти жол чалып
Туулган кыргыз калкынан!..

Кыйланы көргөн карт акын
Кылгыртып жашы толкуду.
Балдары шундай эр болсо
Балкыбай акын койчубу.

Алдында Жапар баратса,
Айбаты шердей көрүндү,
Аскадан аткан булактай
Акындын ыры төгүлдү:

«Ак калпак кыргыз журтумдун
Абалтан салты ушундай,
Качырып тиет көргөндө
Какшаал тоонун кушундай...

Жаркылдап жондо жарактар
Жарашканын карачы,
Баш болуп Жапар тайманбай
Баратканын карачы!»

VI

Кадимден Кавказ көп уккан
Кайгынын, шаттын күүлөрүн,
Капчыгай эстен чыгарбайт
Канча жол Терек киргенин.

Эзелден тарых сөз кылат
Эчен эр жоого тийгенин,
Эсептеп тоолор жаттаган
Элинин канча күлгөнүн...

Эс алып жаткан көп колго
Эрмекке акын сайрады,
Колунда комуз так сүйлөп
Кошулду үнгө ал дагы.
Сары алтын сөзгө канды бейм
Советтин жоокер балдары,
Элирип күлүк карт акын
Эрлерге ырын арнады...

Кузгундай кара түн түшүп
Кучагын жайып баратты,
Күнгүрөп жерди жутчудай
Күн, айдан бийлик талашты,

Комузун коштоп акындын
Конур жел күүсүн таратты,
Согулган шамал, бийик тоо
Сонуркап баары карашты...

Көркөмдөп айтты кыргызды
Көргөндөр көөнү толсун, деп
Көрбөгөн киши суктанып
Көргөндөн бетер болсун, деп.

Сагынган үндү уккандай
Сар жылдыз көзүн ымдады,
Жоодурап көздөр жалындай
Жоокердин баары тыңшады,
Алыскы кыргыз өлкөсүн
Ардактап акын ырдады.

Таңшыган комуз күүсүнө
Талыкшып турган жер канды,
Торгойдой назик үн укса
Толкубай турган эр барбы?

Көгүчкөн учса жеткисиз
Көкөлөп аты түйүлгөн,
Көбүгүн чачып, тер чыкса
Көрүнбөй желдей жүгүргөн,
Жылоодон кармап мингенин
Кайгырып турду Осетин,
Кабагы муздай түйүлгөн...

Акырын келип унчукпай
Акындын колун кармады,
Айдын көл чалкып жаткансыйт
Аралаш кеги-арманы...

Керилген мурут, ак жуумал
Келбети көркөм эр экен,
Төбөдө күндөй балкыган
Төгүлгөн ырас эме экен...
Кадырлап карап көп турду
Картайган кыргыз акынын,
Жалындай жанып сүйлөдү
Жалынан сылап атынын.

«Укпагам мурун комуздун
Укмуштуу сонун күүлөрүн,
Самаган саздын¹ үнүндөй
Салтанат экен күүлөрүн...

Кыялга сүйрөп жигитти
Бул комуз толгон сыр сүйлөйт,
Ырайым кылба жоого, деп
Ырасын айтат. Чын сүйлөйт...

Тээтиги:

Карайып жалын каптаган
Кайгыга терең чөккөн жер,

¹ С а з — Кавказ элдеринин комузга окшогон музыкалык инстру-
менти.

Киндиктин каны төгүлүп,
Кичине кезден өскөн жер.

Ач жылан жалмап кеткендей
Аңгырап калган айылым,
Жанымдай жарым, баламдын
Билбеймин кайда дайынын...

Айтканың сая кетпеген
Арбактуу акын көрүндүң,
Күлкүсүн, мунун болжогон
Күзгүсү сенсиң элимдин.

Көкшүнүм суубайт өч албай,
Көз жумчу коркок эмесмин,
Барамын жоого таң менен
Батанды берип жөнөткүн!...»
Осетин айтып бул сөзүн
Акынды кысты төшүнө,
Кайгынын, зардын белгиси
Кара жаш толгон көзүнө...

«Кармашкан кастын тилегин
Кайыштай тилип кет, дедиң
Жүрөккө өткүр курч байлап
Көңүлгө конду сөздөрүң...».

Акынга оттой табынып
Осетин сырын айтканда,
«Азанга чейин кош бол» деп
Атына минип жатканда:

Ойгонуп калып Табылды
Ордунан туруп ыйлады,
Болжогус терең сырларга
Болгондой шерик бул дагы.

Жалбарып акын алдейлеп
Жаткырган ороп чапанга,
Келберсип жарык таң атса
Кетишмек алыс сапарга.

Баланын үнүн укканда
Командир кайра бурулду,

«Кечиргин мени миң мерте
Ойготуп койдум уулунду.

Жалындын, кандын ичи го
Жаш бала жүрөр жер бекен?
Каргадай болгон бөбөктү
Кай тагдыр айдап келди экен?»
Аңгыча болбой Табылды,
Осетин тилин сүйлөдү,
Таң калып, толкуп командир
«Тааныштай мунуң ким?» деди.

Өнүлүп карап баланы.
Өнүнөн өчтү, кубулду,
Кубатын көзү көргөндө
Кучактап барып жыгылды.
Көзүнөн жашы тамчылап
Көп убак деми чыкпады,
«Кагылам, уулум көркүм» деп
Кайрадан-кайра жыттады...

Аймалап, бетин сыйпады...
Атасын таанып жаш бала
Албырып эрип, кетишмек
Айырбай турса аз гана...

«Баламды кайдан тапкансың?
Бактыга келген Карыя.»
«Куткарган жоодон баланды
Кутманың Кызыл Армия!
Көздөгөнүн алгандар
Жапардай уулум балбан бар!»
«Кучактап алкыш айтайын
Жапар баатыр кайда экен?»
«Чалгынга кеткен жол чалып
Чарпышкан жоолор жайда
экен...»

«Жапарым шумкар алгыр» деп
Күүндүн үнү ак экен,
Ракмат тууган кыргызга
Ырыска бүткөн жан экен.

Жакшылык ишке жакшылык
Жан курман баатыр Жапарга.
Алкышты мен да айтармын
Көрүшсөк тирүү катарда.

Тоолуктун ченсиз булбулу
Толкудум угуп ырынды,
Жергеме даркан бул балам
Жеңиштин болот ырымы...
Алкыштан Жапар гүл жайнап
Асмандап өссүн жаш кайың,
Кыямат башка түшсө да,
Кыргыздын карызын актайын!..

Атыма минип таң менен
Атылган октой жөнөйүн,
Жыргалы калктын Жапардын
Жылдыздай көзүн көрөйүн!»

Баласын кыса кучактап
Башынан жыттайт жалбарып,
Калың кол жалпы кубанып
Карашып турду жарданып.

VII

Карайган жаан токтолуп
Кан буугандай басылды,
Көрүнүп жылдыз ар-кайдан
Көк бети аздан ачылды...

Алдында Жапар баратты
Ак кардай малтап ылайды,
Чырактай нуру бүлбүлдөп
Чыгыштан боз таң кылайды,
Дат, муңун таңга айткандай
Токойлуу тоолор муңайды...

Ылдыйтан шамал жел согуп
Ый менен зардуу боздоду...
Сүйгөн жар өлүп муң кошкон
Сулууга үнү окшоду.

Адамзат билбес бул сырды
Ал шамал эмне жоктоду?..

Мостоюп Моздок чөл жатты
Мончоктой жашка киринип,
Казбекти карай агылды,
Каспиден туман түрүлүп..
Эңкейиш таштуу дөңчөгө
Эр Жапар чыкты жүгүрүп.

Тизелей калып дүрбүдөн
Тиктеди Жапар алысты,
«Бар бекен жоодон дайын» деп
Балдар да чуркап барышты.

«Түгөнүп калгыр дүрбүнүн
Тунарып көзү күүгүмдөйт,
Жол жатат ээн суналып
Жоо жактан каран билинбейт.

Аркадан кошун келгиче.
Айбыкпай мында жаталы,
Тезинен балдар болгула
Тереңдеп окоп казалы.»

Күлүндөп айтып бул сөзүн
Күрөгүн Жапар колго алды,
Балдардын баары шыманып
Баткакты чымдай оодарды...

Каптады жерди түтүндөй
Камгактай желип жөө туман,
Таң нуру кайра жашынды
Тартылып Кавказ тоосунун...

Жайнаган танка келатты
Жамынып түшкөн туманды,
Мотордун үнү күркүрөп
Майышып талаа суналды.

Эс алып жаткан көп колду
Эбактан душман туюптур,
Капыстан кыргын салууга
Кан тилеп каптап чыгыптыр.

Аң келсе типтик секирет
Аргымак аттай чоюлуп,
Аңтарылып тегиз жол
Айдаган жердей союлуп.

Көчүрүп тоону дабышы
Көрүнбөйт өзү тумандан,
Талкалап ташты күкүмдөй
Танкалар келет чубалган...

Окоптон башын көтөрүп
Абайлап Жапар карады,
Жакындап келип калыптыр
Жайнаган танка караны...

Жалындап жанып ачуусу
Жаагынан чыгып жүндөрү,
Кырандай көзүн бир ирмеп
Кылчайып Жапар сүйлөдү:

«Кагылам, уккун, курбулар,
Кайратың жансын тутанып,
Каптаган касты серпип сал
Кабылан сындуу күч алып,
Карагын, оңой жоо эмес
Катарын быт-чыт бузалык.

Аркада сүйгөн элиң бар
Ар-намыс кетет, ойлогун,
Качырып киргин душманды
Калтырак баспай колдоруң!..

Айланам, балдар, чыңалгын,
Ажалдан коркуп турбайлы,
«Кыргыздар тайыз экен» деп
Кыйлалар шылдың кылбайбы...

Кыямат түшсө башына
Кылгыртып жашын койбогон
Заманын кууруп душмандын
Замби талдай толгогон,
Алгырдай таптап биздерди
Ата-энедей колдогон.

Орустун журту берен журт,
Ошондой баатыр болгула,
Ак албарс болуп курчугун
Алыша турган жоо мына...

Ар-намыс аккан суу эмес
Төгүлсө кайра толгудай,
Эр жигит эки жаралбайт
Эси жок коркок болгудай.

Артындан айтар иш кылып
Ардагы болгун элиндин,
Заңкайган көркөм аскадай
Заманга бийик көрүнгүн,
Кайдадыр качып жүрсөң да
Капканы чабар өлүмдүн...

Ажал деген чын нерсе
Адамзат чыкпайт торунан,
Адилет ишке жан берүү,
Айланайын курбулар,
Ар кимдин келбейт колунан...

Ажыдар келет оп тартып,
Айбыгып көзүң жумбагын,
Каргышы тиет калкыңдын
Кайрылып артка жылбагын,
Башыңды сайып коргогун
Балаңдын намыс, жыргалын!» ✓

Керездей кебин Жапардын
Кетирбей балдар угушту,
Кабагынан от жанып
Камданып даяр турушту!..
Эңкейип жерден шамдагай
Эмилбек гранат алгыча,
Жемирип жерди танкалар
Жетишип келди аңгыча...

Суурулуп чыгып тумандан
Сур танка башы көрүндү,
Түндөгү жаан сыяктуу
Түтүндөй огу төгүлдү...

Окопту тепсеп аралап,
Ажылдап үнү таш жарат,
Сапырылып кара жер
Сай болуп артта из калат.
Жылчыксыз темир желмогуз
Жыластайт жолдо жатканын,
Капшырып көөлөйт чаң менен
Качырып келип басканын...

Дарыдай жанчу шишени
Даярдап койгон баштагы,
Моторун болжоп танканын
Таамайлап Жапар таштады.

Бутылка тийип танкага
Бурк этип түтүн көрүндү,
Көк жалын сойлоп жыландай
Көк темир быт-чыт бөлүндү...
Аскадан бийик зор танка
Окопту өттү тебелеп,
Чолосун жердин калтырбай
Чок болуп огу себелеп.

Кайрылып туруп Эмилбек
Май куйган жерин көздөдү,
Обдулуп гранат ыргытып
Ок өтпөс дөөнү өрттөдү...

Жадырап Жапар кубанды,
Жайлоонун таңы аткандай,
Жалбарып өптү балдарын
Жаш жары эркек тапкандай...

Жең менен терин шыпырып
Желпинип Жапар сергиди,
Дүбүртү жоонун чыккансыйт
Дүрбүсүн салды белгилүү.

Көк кууган койдой жабылып
Көрүндү танка сандаган,
Басканы терең оюлуп
Баткактар кургап чаңдаган.

Тиштенип каары жалындап
Тиктеди Жапар кайрадан:
«Курбулар, душман келатат,
Куушкан иттей жайнаган...

Жылдыргыс оор танкадан
Чыгыптыр жалаң токсону,
Өлүмдөн суук шум душман
Өчүгүп калган окшоду...

Эзелден элдин салты бар:
Эр болсоң, душман көп эмес.
Өзүндөй балдар турганда
Өтө албайт бизди тебелеп.

Жанынды коргоп жашынбай,
Жадатып жоону качыргын,
Багынып сүргөн өмүрдөн
Өлүмү артык баатырдын...»

Жапардын айткан бул сөзү
Күүлөдү тоонун туйгунун,
Албырып балдар тыншады
Акылы менен буйругун.

Сай-сайдын ташын талкалап
Сапырып көккө самандай,
Жаландап каптап жоо келет
Жарадар болгон камандай...

Ок төгүп токсон замбирек
Оодарып жерди чаңытты,
Көк түтүн каптап ой, кырды,
Көргөзбөйт күндөн жарыкты...

Таамайлап Жапар кармады
Танка атар сүрдүү мылтыгын,
Кароолго түптүз байлады
Карайган ничке жылчыгын.

Тарс этип мылтык атылып
Танкадан түтүн бурады,
Майга жанган чок түшсө
От тутанбай турабы...

Ойлodu душман амалды
Отуздан үчкө бөлүнүп,
Туурадан кирди эки топ
Тумандай огу төгүлүп...

Он-ондон танка бөлүнүп
Ок төгүп турду катарга.
Оң колун таарып түбүнөн
Ок тийди баатыр Жапарга.

Ал кетти кайран Жапардан
Алсырап, көзү күүгүмдөп...
Ыргыган таштан булактай
Ысык кан акты дирилдеп...

Туйбасын балдар муну деп
Туюктан тапты акылды,
Жаралуу жерин билгизбей
Жашырды Жапар, жашырды...

Аңтарылып жер көчүп
Алынан кетип кубарды,
Шаңшыган бала барчындай
Шаңкылдап үнүн чыгарды:

«Кагылайын, курбулар,
Кайрылып артка качпайлы,
— Булгаба кыргыз атын деп
Бурулуп жоону качыр деп
Касиеттүү бабабыз
Кан Бакай келе жатпайбы...»

Эсинен тайган Жапарга
Эрлердин баары көрүндү...
«Жер жарган калың чуу келет
Жергелүү кыргыз элимби?..»

Жапырып жоону кыйратар
Жалындай өткүр күч келди.
Кылкылдап, Жапар алдында,
Кыргыздын баары бүт келди...

Тоо башын жайпап жашырып
Толкундап Ысык-Көл келди,

Асманды чапчып мингени
Абалкы Манас эр келди...

Айкырып кара таш жарып
Алмамбет, Чубак бир келди,
Көпөлөк кууп чоңойгон
Көркөмдүү кенен Чүй келди...

Сундуруп найза алгалап
Суворов келди «Качпа!» деп,
Кутузов келди шаң менен
«Күл кылып жоону ташта!»
деп...

Көк тиреп кабат үйлөрү
Көрүндү Маскөө шамдары,
Ильичтин туусу Жапарга
Илгери карай жандады!..

Каарынан душман буюгуп
Хантеңир келди сурданып,
Жаш өмүр даамын бир таткан
Жаш жары келди нурданып...

Балдары келди «аталап»
Бактымы корго дегендей,
Тууган эл сырдуу үн берет:
«Тура бер, Жапар, кебелбей!..»

Багынбай Жапар жалындап
Баталбай турду душманы,
Агалап келди кыргыздын
Ак уул, кызыл кыздары..

Кан агып суудай шарылдап
Карайлап көзү тунарды,
Кийимден өтүп кызыл кан
Киринтип жерди сугарды...

Кулагы тунуп чуулдап
Кумсарды Жапар ирени,
Карчыга куштай бөпөлөп
Кайратка Намыс сүрөдү...

Жанына келди Жапардын
Жарадар болгон Эмилбек,
Озунуп Жапар сүйлөдү:
«Коркпогун, жарам жеңил»
деп.

Желбирейт жеңи, колу жок
Жер жайнап каны агыптыр.
Булдурап араң күрмөлүп
Бурулуп тили калыптыр...

Жалбарып барып Эмилбек
Жабышты Жапар мойнуна,
Кучактап сүйөп турду эле
Куюлду каны койнуна...

«Куткарып алып кетейин
Куп дегин менин кебиме,
Келбетин эсен-соо калса
Керегин тиет элиңе...»

Кыйкырып балдар Жапарга
«Кыргындан агай кет, деди
Бир жүрдүк эле — жан бирге
Бир ырайым эт» деди.

«Атабыз болдуң. Бел болдуң
Алмастай бизди таптадың.
Агының жоону көмкөрүп
Алдында өзүң баштадың.
Алындан тайып турасың,
Ар эмес артка кайтканың».

Балдардын сөзү Жапарга
Балбылдап күйдү жалындай,
Жүрөгү нурга бөлөндү
Жомоктун өчпөс шамындай...

Дөбөдөй болгон бир танка,
Гранат тийсе былк этпейт,
Мөндүрдөй жаап ок барса
Мөгдөбөйт, түтүн бурк этпейт.

Окопту кардай жиреди
Акырын жылып алдыга,
Кыйратпай муну соо койсо
Кыргынды душман салды да...

Белине беш чоң гранат
Белсенип Жапар байлады,
Шарылдап ташып кайраты
Шакардай болуп кайнады.

Сол колу менен бек кысып:
«Эмилбек эсен жүр» деди.
Алыска сапар кетчүдөй
Акыркы сөзүн сүйлөдү:

«Кайрылып эсен эл көрсөн
Карыга, жашка салам, де!
Кубарган чөлдө калк үчүн
Курмандык болду балаң де.

Бактынын балын бир соргон
Барына салам айта көр,
Жапаны тартып күйбөсүн
Жарыма салам айта көр!

Аркамда калды үч бала,
Атайлап барып көрүп кой,
«Байкуштан калган туяк» деп
Мандайын сылап өөп кой.

Жан алгыч сындуу душмандан
Жалтанып кантип качайын,
Алпештеп шордуу энекем
Намыска тууса атайын,
Жашынып жатып өлгүчө
Жаздыгым ала жатайын...»

Эмилбек ыйлап турган соң
Эчкирип көп сөз айтпады,
Ажылдап келген танканын
Алдына боюн таштады...

Зеңирдей калың чоюнга
Денеси барып урунду,

Жаңыртып көктү, жер термеп,
Жарылган үнү угулду...

Башчысы ушул танка экен
Башкалар качып бурулду,
Жалпыңа кыргыз ракмат,
Жараткан ушул уулду!..

Сагалап турган шум Ажал
Саргайып өңү тунарды,
Ар намыс сүрүп өкүмдү
Ааламга үнүн чыгарды:

— Желпиңип, Ажал, мактанба
Жеңбейсиң асты буларды.
Бүлбүлдөп өчкөн жалындай
Бүрүшүп Ажал кубарды...

Чыңалган көп кол көрүндү
Чыгыштан сүйрөп замбирек,
Астында аты шамалдай,
Осетин учуп ал келет,
Қылычы күнгө чагылып,
Қыйкырган далай жан келет...

Сабалап ақын келатты
Сакалы жерге таралып,
Жабыгып турду Эмилбек
Жаш эмес көздөн кан агып...

Осетин ыргып атынан:
«Ардагым Жапар кайда?» дейт.
Қансырап турган Эмилбек:
«Қайрылгыс сапар жайда» дейт.

«Қыямат кетти кылчайбай
Қыргыздын тоолук берени.
Талканы чыккан танканын
Таманын барып көрөлү...»

Эмилбек сүйөп колтуктап
Эңкейип акып көрдү эле,

Эшилген турпак, кочкул кан
Эр Жапар шердин сөөгү эле.

Күйүткө батып кең дүйнө
Күн бети мундуу түнөрдү...

«Көксөгөн жанды кубантып
Көрөм деп келсем силерди,
Уясы калып, өзү жок
Учурдук Жапар беренди».

Мурутун булкуп карт акын
Буркуруп ыйлап жиберди...

БИБЛИОТЕКА КИРГИЗСКОГО ШКОЛЬНИКА

Жоомарт Боконбаев

СМЕРТЬ И ЧЕСТЬ

Поэма

(на киргизском языке)

Редактор *Б. Сабыр-уулу.*
Сүрөт редактор *А. Байбориев*
Тех. редактор *Л. Хван*
Корректор *Б. Секимова*

Фрунзе. Издательство «Мектеп»

ИБ № 1164

Терүүгө 16. 09. 1978-ж. берилди. Басууга 5. 03. 1979-ж. кол коюлду.
№ 2 типография кагазы. Кагаздын форматы 84×108¹/₃₂. Адабий ариб.
Жөнөкөй ыкма менен басылды. 1,25 физ. басма табак, 2,10 шарттуу
басма табак, 2,01 учёттук басма табак. Нускасы 12000. Заказ № 470.
Баасы 5 т.

«Мектеп» басмасы.

720002, Фрунзе ш., Совет көчөсү, 170.

Кыргыз ССР басма, полиграфия жана китеп соода иштери
боюнча Мамлекеттик комитетинин Кыргыз ССРинин 50 жылдыгы
атындагы Кыргызполиграфкомбинаты.
720461, ГСП, Фрунзе, 5, Жигули көчөсү, 102.

